

уникальний феномен, который и до настоящего времени еще полностью не осознан. Особенно это касается вопроса аксиологических взглядов философа, исследование которых является целью данной статьи. Проанализирована специфика основной аксиологической проблемы в творчестве О. Ф. Лосева, которой является проблема смысла. Она имеет для философа не только субъективно-личностное значение, как смысл жизни отдельно взятого человека, а выступает одной из важнейших философских проблем в онтологически-бытийном плане. О. Ф. Лосев ставит проблему соотношения смысла и факта, которая вполне соответствует одной из важнейших проблем аксиологии – соотношение ценности и факта. Установлено, что философ определяет эстетику через ценность, отмечая, что эстетика – это философская дисциплина, имеющая своим предметом область выразительных форм любой сферы действительности, данных как самостоятельная и чувственно непосредственно воспринимаемая ценность.

Ключевые слова: аксиология, ценность, смысл, факт, эстетика, эстетическая ценность.

* * *

УДК 141.30(091)(477)

Петрук Я. В.,
вчитель філософії, ВСЗШ №28 м. Львова
(Україна, Львів), yaryna.petruck@gmail.com

ПОХОДЖЕННЯ ТА СТАНОВИЩЕ ЛЮДИНИ В ПОГЛЯДАХ ГАВРІІЛА КОСТЕЛЬНИКА

Проаналізовано опубліковані та рукописні праці українського філософа Гавріїла Костельника (1886–1948) з метою представити розуміння ним проблеми походження та становища людини в світі. В його філософській концепції Бог – Творець усього, світу і людини. Відкидаючи «природний добір», Костельник вважав, що все розвивалося за чітким планом, який реалізувався за допомогою внутрішніх енергій об'єктів як матеріального так і органічного світу. Філософ стверджував, що всі органічні творіння мають індивідуальні душі, своєрідні енергії. Лише перші душі людей та інших істот створені Богом, а наступні – з можливості власного відтворення. Костельник пропонував свою теорію еволюції – теорію прозябання (проростання), в якій поєднав ідею творення та еволюції. Він сформулював такий образ еволюції органічних родів, який є аналогічним до онтогенетичного процесу організму: від зародкової клітини до розвиненого організму. Філософ припускав, що окремі роди органічного світу володіли «еволюційними зв'язками», які мали можливість породжувати вищі роди, а інші залишалися у формах свого роду. Костельникова теорія про походження людини визначає панівне становище людини на Землі. Людина була завершальною фазою еволюції у Божому плані, створена на образ і подобу Божу.

Ключові слова: Костельник, походження людини, душа, теорія еволюції.

Дві речі відвічно мучать людський рід: Звідки й куди? Звідки взялося життя й куди веде? [11, с. 46].

Під час пленарної сесії Папської Академії Наук (27 жовтня 2014 року), присвяченої еволюції поняття природи, Папа Франциск заявив, що «теорія великого вибуху» не суперечить католицькій вірі у створення світу Богом. Світ народжений не хаосом, він «походить від Вищого начала, яке творить із любові». Великий вибух, який сьогодні вважають початком світу, не суперечить втручанням Бога–Творця, а вимагає його. Еволюція у природі не суперечить поняттю творення, оскільки еволюція закладає створення істот, які еволюціонують». Це цитата з виступу Папи Римського на завершених пленарній сесії. Папа відзначив, що з появою людини «Бог робить іще більше»: Він наділяє людину «відповідальністю за творіння», а автономія, яку Бог дає людині, «відрізняється від автономії природи»: це і є «свобода», але її не завжди поважають відповідно до Божого задуму [16].

Подібну позицію щодо походження світу та людини мав український філософ і богослов І половини 20 століття Гавріїл Костельник, який намагався поєднати біблійне уявлення про створення світу Богом і наукові відкриття в галузях природничих наук, що було дуже сміливо з його боку. Його думки явно суперечили тодішній загальноприйнятій позиції церкви. Але, перш за все, він був науковцем, доктором філософії, який хотів

пізнати розумом Бога в цьому світі. До прикладу, цитуємо його висновки з одного твору: «З природи, без усякого упередження, людина так розуміє світ, що він доцільно створений» [4, с. 1]. «... природа не видумує свобідно своїх доцільних творів, тільки зберігає і виконує те, що дістала від Творця. А це доказ, що Бог і світ – це не те саме» [4, с. 117]. «... світ має зовсім іншу природу, ніж Бог. Значить Бог не народив світу, тільки сотворив його, як коли людина творить різні машини» [4, с. 157]. «... світ не повстав нараз у своїй розвинутій формі, тільки розвивався, як розвивається зародкова клітина, коли перетворюється в розвинений організм» [4, с. 157].

Костельник назвав проблему пошуку відповіді на питання «як з'явилися живі організми?» вічною в людському роді, широкою і глибокою, що одночасно є релігійною, філософською та природничою [9, с. 1]. Філософ вважав, що найближчим до правди розв'язком проблеми походження людини буде той, який «зведе в логічну єдність і становище природників, і становище філософів та теологів» [12, с. 185]. Визнаючи теорії природничих наук про утворення мінералів, гір, рік, моря, атмосфери і т.п. з розжареної матерії завдяки внутрішнім законам, він був прихильним аналогічно визнати еволюційне утворення органічних істот, їх родів та порід [4, с. 186]. «Все, що знаємо про природу, одно згідно свідчить, що еволюція могла йти тільки від середини, задля внутрішнього Пляну» [4, с. 191]. Філософ був переконаний, що «природа реалізує ідеї, а не бавиться в сліпу гру випадків» [4, с. 205].

В цій статті ми концентруємо увагу на системі поглядів Костельника стосовно походження людини і її становища в світі. Ця тематика була безпосередньо висвітлена ним окремою публікацією «Становище й походження людини на основі теорії прозябання» в журналі «Нива» за 1934 р. [12], а також в інших дотичних за проблематикою працях: «Зародкова душа. Генеза людської душі та її природа на підставі біологічних фактів» (1931) [6], «Генеза жіночого та мужського полу» (1933) [5], «Матерія і дух» (1934) [10], «Віра в Бога» (1942) [4], «Ідеальна людина» (1946) [7].

М. Кашуба та І. Мірчук у книзі «Гавріїл Костельник: філософські погляди» (2002) у розділі «Проблеми онтології й гносеології в трактуванні Гавріїла Костельника» коротко демонструють погляди філософа на проблеми походження життя на Землі взагалі і природи людської душі та роблять висновок, що для Костельника немає сумніву, що люди є творіннями Бога [2, с. 51, 53–57]. Авторами монографії було проаналізовано відповідні твори [5; 6; 10].

Юліан Тамаш у своїй монографії «Гавріїл Костельник медзи доктрину и природу» (1986) дещо ширше окреслив тлумачення Костельником метафізичної проблеми життя у двох його теоріях: зародкової душі та прозябання [15, с. 236–240]. Русинський науковець зосередився, окрім творів Костельника [5; 6; 10], на ще одній його праці, а саме [12]. Ю. Тамаш у монографії опснів зміст нових понять, які ввів Костельник: «зародкова душа» та «теорія прозябання».

У нашій роботі погляди Костельника на походження людини розкриті з більшою повнотою, із залученням його неопублікованих рукописних творів. Зокрема, ми розглядаємо рукописи «Віра в Бога» (1942) [4], «Ідеальна людина» (1945) [7] та «Людина в природі. Її становище й походження на основі теорії прозябання» [9]. Нажаль,

нам були доступні лише фрагменти останньої праці (сторінки: 1–17, 59–61, 61а, 62, 62а, 63, 64, 102–104), ті, які зберігалися в А. Савицького [15, с. 323]. Вона була написана не раніше 1934 року, оскільки автор у ній посилається на календар цього року [9, с. 7].

Існує ще один рукописний об'ємний твір (304 сторінки) Костельника «Людський родовід. Походження і становище людини на основі теорії прозябання» (1934). Цей твір є в переліках рукописів Г. Костельника, опублікованих Ю. Тамашем [15, с. 323] та О. Гірником [1, с. 374], проте доступу до нього в нас не було. Як зазначав автор в [12, с. 181], вступ до «Людського родоводу» було опубліковано в журналі «Нива» 1934 року під назвою «Становище і походження людини» [12, с. 181]. Ймовірно, що сторінки, яких бракує в рукописі «Людина в природі», були перенесені автором до рукопису «Людський родовід»; можливо, вони склали власне текст публікації [12].

У творі «Людина в природі. Її становище й походження на основі теорії прозябання» Костельник, аналізуючи відкриття в галузях природничих наук, допускав можливість колись в майбутньому вияснити проблему походження людини з чисто природничого становища [9, с. 10]. Філософ приймав як беззаперечний факт відкриття науковців того, що Земля не є вічна, і тривалість її існування можна обчислити (на той час було відомо про 2–3 мільярди років [14]) [9, с. 11; 8, с. 311]. Проте природничі науки не володіли достатніми фактами для побудови цілісної беззаперечної наукової картини, яка б пояснила походження світу та людини. А «де кінчаються природничі науки, там починається філософія», – писав Костельник [9, с. 11] і розвивав власні філософські теорії прозябання та теорію про зародкову душу, беручи до уваги тогочасні наукові відкриття фізики та біології.

Костельник мав переконання, що від мертвої матерії до живої немає переходу, – самородство неможливе. «... самородства в природі нема і ніколи воно не могло бути, бо фізикальні закони на землі завжди були однакові, а вони не ведуть до життя» [7, с. 50]. Кожне органічне ество народжене лише від органічного ества.

Зі своєї позиції Костельник звівно критикував теорію еволюції Чарльза Дарвіна (він називав його Карл Дарвін). Костельник називав її матеріалізмом, пристосованим до органічного світу, до матеріалістичного механістичного пояснення світу. Філософ вважав, що ніяка інша наукова теорія не принесла таких шкідливих наслідків, як еволюційна теорія Дарвіна, яка стала співвинуватицею божевілля російської більшовицької революції з численними жертвами та стражданнями. У ній людина прирівнюється до тварин, що на думку Костельника, «підтинає коріння справжньої моралі й вищого духовного життя», пропонується фальшиві поняття про природу та людину («начеб нинішня людина сама себе створила, своїми власними змаганнями з безмовного звірята малпачої породи розвинулась в розумне ество, начеб з нинішньої людини можна виплекати якусь «надлюдину»» [9, с. 6]). «Створити нову людину, що буде позбавлена родинних, моральних та релігійних почувань, що буде почувати себе тільки «комунарем» – ці большевицькі фантазії, що стали справжнім Молохом для 150–мільонів людей, большевицьких підданих, вирости з теорії Дарвіна й годуються нею» [9, с. 6], – так оцінював філософ наслідки трагедії, заподіяної розповсюдженням атеїстичного матеріалістичного світогляду.

Проте Костельник, критикуючи, не заперечував позитивні моменти теорії Дарвіна, яка дала новий імпульс і напрям досліджень природничим наукам. Філософ також розрізняв в цій теорії два моменти: саме поняття еволюції вищих організмів із нижчих та логічне обґрунтування тієї еволюції. Загальний принцип еволюції добре обґрунтований: «все промовляє за ним, а ніщо проти нього» [12, с. 219]. Як зауважував Костельник, поняття еволюції раніше від Чарльза Дарвіна використовували німецький поет Гете, Еразм Дарвін (дідо Чарльза), Жан Батист Ламарк і Етьєн Жоффруа Сент–Ілер. Філософ наполягав на тому, що власне матеріалістичне обґрунтування цього поняття виконувало згубну роль. Костельник зробив зауваження, що люди кожному проблему спершу уявляють собі простішою, ніж вона є в дійсності. «Люди просто не мають спершу концепції, щоб дорівняти природі» [3, с. 91].

Костельник, аналізуючи дослідження Ернста Геккеля про первісну людину, не погоджувався з тим, що людина була раніше безмовною, а впродовж 100 тисяч років вчилася говорити [9, с. 7]. «Малпи існують кілька мільйонів років, а не навчилися говорити! Так і людина не навчилася би говорити не то в сто тисячах, але ані в мільйонах років, якщо б уже зразу не мала такого природного дару» [9, с. 8]. Філософ вважав, що дарвіністи недооцінювали біологічного закону кореляції органів і стверджував, що «всі природні прикмети, якими людина різниться від малпи, взаємно залежні від себе, і могли з'явитися тільки всі нараз, а ніяк одна за другою» [9, с. 8–9].

«Людське тіло є витвором людської душі (життєвого принципу), а не витвором зовнішніх обставин», – це одна з основних тез, яка є в основі Костельникової теорії походження людини. Подібно, мавпяча «душа» витворювала тіло мавпи. Первісна людина мусіла бути одночасно і тілом, і душею людиною, «як це є й нині і як було в цілій людській історії» [9, с. 9]. Людина зі своєю тілесною організацією без розуму не могла б існувати, – зауважував Костельник. Вона мусіла володіти творчим, свобідним і критичним розумом та мовою, щоб вижити.

Теорія Дарвіна не була достатньо обґрунтована науковими фактами, тому паралельно існували інші погляди стосовно проблеми походження життя на землі. Костельник писав про науковців природничих наук, які на основі дослідів ствердили, що при зміні органічних прикмет творчим чинником є якась невідома сила, що заховується в середині організму. Звідти вони зробили висновок, що ця невідома внутрішня сила була причиною появи органічних родів [9, с. 12]. Дослідження біологів спонукали філософа до думки, що «нові типи повстають скоками, а не повільно й неспостережено, як це уявляють собі К. Дарвін» [12, с. 217].

Костельник своєю теорією прозябання (тобто проростання, розвитку від зародку) давав відповідь на питання: «що становить ту невідому внутрішню силу?» Він вважав, що це є та сама сила, яка, починаючи від зародкової клітини, кожний тип організму розбудовує, викінчує і керує цілим його життям. Вона діє способом прозябання (кільчення). Ознайомившись із дослідженнями клітин та їх онтогенезу, Костельник зробив для себе висновок, що «складна будова організму є вислідом, витвором життєвого принципу, який криється в організмі, а не навиворіт» [12, с. 183].

Критикуючи послідовників Дарвіна, так званих еволюціоністів, які доказували теорію еволюції, залишаючись при загальних, розмитих («небулярних») поняттях, Костельник запропонував перевірити теорії еволюції та прозаябання порівнянням двох найвищих органічних істот: людини та мавпи. Філософ вважав розуміння генетичного відношення людей до мавп справжнім «хрестом для філософів», «ключем для розв'язки всіх близьких собі родів ген у цілому органічному царстві» [9, с. 13].

Костельник наполегливо шукав той ключ. Прослідкуймо за логікою його думок. Неможливо заперечити подібність у будові тіла та поведінці людини і мавпи, особливо людиномавп (шимпанзе, горила, орангутанга, гібона). У народів, які проживають поруч з мавпами, існує повір'я, що мавпи – це колишні, zdeформовані люди. В теорії еволюції 19 ст. люди – це досконаліше розвинені мавпи. Костельник цитував книгу Альфреда Брема (1928 року видання, Ляйпціг) «Життя тварин», доповнену Карлом Нойманом: «Нині прийнятий погляд каже, що малпи і люди це дві в протилежні боки стремлячі вітки зі спільного кореня, котрий дуже різнився від нинішніх малп, особливо від нинішніх людомалп» [9, с. 15]. В такому твердженні філософ вбачав суперечності та кантівську антиномію: «Люди ніби мають походити від малп і рівночасно малпи мали би походити від людей», пояснюючи це тим, що теперішні людомавпи мали б походити з більш звірячішого генетичного кореня, ніж вони зараз є, бо в еволюції рух від нижчого до вищого. А людина мала б походити від людянішого виду, ніж сучасні людомавпи [9, с. 15]. Костельник бажав зняти суперечність і звести в гармонію тезу й антитезу антиномії своєю теорією прозаябання.

Костельник пропонував свою теорію еволюції, в якій органічні роди з'явилися в процесі еволюції. Властива причина цієї еволюції – внутрішня, «психічна», а не механічна, як у теорії Дарвіна. «Першою творчою причиною був Господь Бог» [12, с. 267] – категорично стверджував філософ. Костельник зробив аналогічний висновок, підсумовуючи написане у викладі «Матерія і дух»: «В світі, крім матерії, мусить бути невидимий Дух, і саме він є творчою причиною світу: від нього походить матерія і її закони, від нього життя і вся доцільність у світі, від нього походить наш розум» [10, с. 13]. «Якби не план Творця, то в світі не могло б повстати ніщо путнього» [7, с. 36].

Основний принцип теорії еволюції Дарвіна, як констатував Костельник, полягав в тому, що форми органічних родів були «пливкими» без обмежень, що свідчило про прийняття лише квантитативної (кількісної) різниці («в ступні розвою») між органічними родами і неприйняття квалітативної (якісної). Костельник звернув увагу на небулярність, нечіткість викладу теорії еволюції і в нього виникло багато запитань з цього приводу. Головною проблемою в теорії еволюції Дарвіна філософ вважав не зауваження внутрішніх законів у матерії, внутрішніх доцільних причин, які спонукають атоми утворювати певні сполуки, а пояснення всього випадковими зовнішніми причинами [9, с. 61a].

Костельник наводив аргументи на користь своєї теорії. Вся мертва матерія поділяється на різні хімічні елементи і сполуки, які мають свою внутрішню конституцію, неоднаково реагують на зовнішні чинники.

Внутрішня конституція («природа») в різних організмів неоднакова, і від неї залежить, які будуть її реакції на зовнішні причини. «Отже «природній добір», хоч би ділав не знати через який довгий час, не зможе нагнути органічного роду в кожний бік, [а] тільки в той бік, на який дозволяє внутрішня конституція даного роду. А це значить, що з кожного нижшого органічного роду не може розвинутиися який–небудь новий, висший рід, але тільки такий, на котрий дозволяє внутрішня конституція і інклінація даного роду» [9, с. 61a]. Костельник пояснював це тим, що в кожному органічному роді нема еволюційних зав'язків для творення всіх інших вищих родів, про що свідчать палеонтологічні факти, і між віддаленими родами, такими як дуб–глиста–пес, існує квалітативна різниця, а не лише квантитативна. Внутрішня конституція та інклінація (схильність) органічних родів сильніша від «природного добору». Вона визначає шлях для розвитку, а зовнішні умови життя спонукають до дій. Творцем органічних родів Костельник вважав внутрішню детермінацію, надану організмам згори [9, с. 62]. В іншому творі Костельник категорично стверджує: «Еволюцію ми знаємо з досвіду, який обіймає весь органічний світ: усяка органічна істота повстає онтогенетично еволюцією зі своєї зародкової клітини. Ця еволюція задля внутрішніх і доцільних причин» [7, с. 42].

На певному етапі еволюції життя розділилося на дві найстарші галузки: рослину та тваринну, які впродовж мільйонів років у процесі розвитку віддалялися одна від другої та не перехрещувалися. «Ні з одної рослини впродовж мільйонів років не розвинувся ні один звірячий рід» [9, с. 63]. Рослинні органічні роди втратили еволюційні зав'язки, з яких могли би розвинутиися нові роди тварин. Аналогічно, Костельник, пояснював, чому з мавп, з яких розвинулася людина, тепер не розвиваються нові люди. А палеонтологія свідчить, «що загал малпячої рідні через усі часи залишився замкнений у своїх родинних (малпячих) границях...» [9, с. 63]. Палеонтологи шукають доказів для пояснення еволюції людського роду з мавпячого. Костельник припльскав, що людський рід, якщо дійсно розвинувся від мавпячого роду, міг розвинутиися лише з якоїсь одної породи, яка мала в собі саме такі еволюційні зав'язки, якими не володіли інші породи мавп. Порода мавп з людськими еволюційними зав'язками вже зникла, тому ми не спостерігаємо нині процесу переродження мавпи в людину, – так пояснював філософ дражливе для еволюціоністів питання.

Костельник сформулював такий образ еволюції органічних родів, який є аналогічним до онтогенетичного процесу організму: від зародкової клітини до розвиненого організму. Він наділив оригінальною назвою свою еволюцію – теорією прозаябання, що німецькою *Keimung*, а польською *kielkowanie* [12, с. 268] означає проростання. Якщо говорити про те, що органічне єство розвивається із зародкової клітини, то це означає, що розвивається те, що звинене. При розвілі лише змінюється стан органічного єства. А при формуванні зародкової клітини у «викінчений організм» утворюються нові біологічні сили і форми. Їхній ріст відбувається способом прозаябання, проростання. Зародкова клітина розбудовується за а ргіогі визначеним планом, утворюються форми лише певного типу, наперед визначені. «Зовнішні чинники щонайбільше можуть спонукати життєвий принцип організму, щоб він сяк або так діяв у рамках своїх можливостей» [12, с. 268].

При досягненні в розвитку організму можливості самому продукувати зародкові клітини, його органи «застигають» і нові не утворюються. На цьому етапі завершується план розвитку чи «розвою». Аналогічно, в своїй теорії прозябання Костельник твердив, що еволюція тривала лише до появи людини на землі, а пізніше всі органічні роди застигли і нові не появлялися, лише нові варіанти існуючих [12, с. 223]. Костельник вважав, що організм, який розвивається, підпорядкований одним законам, а сформований організм – іншим. Аналогічно він пояснював зміну законів в органічному світі до існування людини і після її появи [12, с. 270]. Отже, людина є завершальною ланкою в процесі розвитку організмів.

В Костельниковій філософській концепції людина займає високе гідне становище на землі: «До виступу людини Бог творив, а потім перестав творити – віддав власть на землі людині, щоб вона «творила»» [12, с. 270]. У ній світ є створений Богом для Бога в абсолютному значенні. «А в реальному значенні світ є створений для людини, як для найвищої земної істоти. ...земля і небо достосовані до людської свободи волі та людського розуму, тобто до того, що в людині найвище» [7, с. 36], «щоб твориво саме модулювалося» [7, с. 37]. Проте людина не здатна керувати усім, навіть повністю власним тілом. Люди впродовж життя вчаться, вправляються, ростуть духом. Костельник називав наш світ початковою ембріональною формою буття–життя, за якою наступить вічна форма, «де знайдемо більше, ніж можемо собі уявити» [4, с. 283]. «Земля – це школа для життя. Школа не має сама в собі остаточної цілі, вона є тільки приготуванням для життя» [4, с. 288].

Аналізуючи св.Письмо, Костельник відкрив для себе, що в 11 главах книги Буття є тлумачення сотворення органічних родів в еволюційному смислі (сотворення світу умовно за сім днів) [12, с. 219–223]. Він пояснював слова з Біблії – «нехай води щедро виведуть», «нехай вода видасть» – наступним чином: земні чинники (потенційні сили організмів і зовнішні впливи на них), які Бог створив, самі від себе, без окремого акту Божого творення, у первовіці землі витворювали нові типи тварин, подібно до того, як і тепер виводяться нові породи псів, голубів і т.п. [12, с. 223].

В своїй теорії прозябання Костельник запропонував своє розуміння цитати з Біблії, в якій йдеться про те, що Бог створив людину на свій образ і подобу. Кожний онтогенетичний розвиток органічних родів відбувається між двома межами: «від матірнього зерна пшениці до зродженого зерна пшениці», переходячи різні фази, але завжди – від якої починається, тою і кінчається [9, с. 102]. Бог був творчою причиною, початком творення світу. В органічному царстві появлялися різні форми, а на завершальному етапі – людина, яка стала «репродукцією першої творчої причини, Бога». «Бог не може створити другого Бога, рівного собі, тому людина не могла стати такою самою формою буття, якою є Бог, а стала подібною формою до Бога» [9, с. 102]. Мавпи, як попередні форми онтогенезу, були наче зелені пелюстки рожі, в котрих ховався справжній цвіт рожі – людина. «... людина є останнім зеном у філогенетичній еволюції – в людині еволюція досягнула свою найвищу мету і застигла раз на завсіди» [4, с. 202]. Філософ вважав, що Бог творив світ із таким планом, щоб «найвищі істоти в світі своїм свободним змаганням вертали до нього. Це найвище,

що Бог взагалі міг досягнути від сотвореного світу – оця добровільна дань від людей, ця добровільна і людським змаганням розбудована божа слава» [4, с. 289].

Костельникова система думок є оригінальною й актуальною в тому, що вона поєднала креаціонізм і еволюцію. Свою теорію прозябання філософ виношував впродовж двадцяти років, про яку він сам писав: «вона розвинулася в моїй свідомості у зв'язку з моєю теорією про людську душу й душу всього, що живе» [12, с. 270]. Теорія про душу виникла раніше і вона вплинула на формування теорії прозябання. Тема душі вже була ширше розкрита у нашій статті «Дуалізм людської сутності у філософській концепції Гавріїла Костельника» [13]. Тут подамо основні думки для окреслення зв'язку теорії зародкової душі та теорії прозябання.

При уважному дослідженні проявів життя, філософ переконався, що «атоми самі з себе не мають тієї енергії, якої вислідом є життя» [4, с. 178]. Власне, через неможливість пояснення біологічних та психічних явищ і процесів (народження, редуплікації своєї природи, відчуття, мислення і т.п.) фізичними властивостями матерії, виникла теорія, що справжнім автором біологічних і психічних процесів є своєрідна сила, відмінна від матерії. Її Костельник називав «життєвим принципом», «душею». Душа – принцип життя, доданий до матерії [6, с. 12]. Вона є своєрідного роду енергією вищого ступеня, у ній поєднане те, що у природі роз'єднане, поєдинче. Вічне джерело життя не поєднане з матерією субстанційно, не є іманентне їй, а є трансцендентне з нею [6, с. 13]. «А душа від тіла і тіло від душі залежні тільки інструментально» [4, с. 185].

«Нема загального принципу життя, а є тільки окремі душі, поділені на свої роди та породи» [4, с. 179]. «Всяка душа є індивідуальна і всяка має свій власний тип (морква, дуб, пес, мавпа, ...), а ніякий тип душі не замінюється в якийсь інший тип» [9, с. 104]. Це становить головну відміну життєвих принципів від енергій неживої матерії. Існує певна ієрархія душ: рослинна – тваринна – людська. «Всі душі, як принципи життя органічних еств, належать до природи. Вони діють як складники природного світу, в цьому світі ми їх і відкриваємо» [9, с. 104].

Теорія зародкової душі [6] Костельника є відмінною від усталених поглядів томізму на генеалогію людських душ. У ній домінянти (інша назва душі) перших людей були створені Богом, а наступні народжуються батьками. Душі, згідно теорії Костельника, не з'являються на землі моментально, а «творять безперервне пасмо» [6, с. 17]. У християнстві розповсюджена думка, що Бог творить кожную душу окремо, коли тільки появиться людське тіло. Костельник зауважував, що вже перед Св. Августином стояла дилема: «або Бог творить душу з нічого, або вона повстає з душі батьків» [4, с. 180А]. Вирішення Костельником даного питання може бути спірним з теологічної точки зору, однак заслуговує на увагу через свою аргументованість. Теорія зародкової душі дозволяє пояснити питання переносу первородного гріха на всіх людей, а також передачі таланту, певних здібностей по спадковій лінії.

В цій теорії душа, як і тіло, породжує зародкові клітини. Між душею дозрілої зародкової людської клітини й раціональною людською душею, котра є у повністю розвиненому людському організмі, така різниця, як між жолудем і дубом. Дуб–дерево, міркував Костельник, має розвинену душу дуба, а жолудь має зародкову душу дуба

[6, с. 35]. У теорії зародкової душі розвинута людська душа є субстанцією, яка після розриву з тілом може жити самостійно. Зародкова людська душа не є субстанцією й не може вести самостійного життя без сполучення з матерією. Як для тіла потрібен простір, так і для душі потрібна матерія для утримання власного організму. Зародкова ж душа приховує в собі здібності для творення розвинутої людської душі. Вона «не має ні свідомості, ні розуму, ні свободної волі – з неї щойно можуть вирости ті людські духові сили» [4, с. 180]. Як із заплідненого людського зародку поступово витворюються органи людського тіла, так паралельно формується із зародкової душі людська душа в звичайному розумінні, – пояснював Костельник свою версію розвитку душі [6, с. 39]. Ще зародкову душу він називав ембріональною душею, яка стає раціональною душею в час сформування мозку в людському ембріоні. Зародкова душа входить до людського зародку відразу після зачаття. Вона розвивається паралельно з розвитком людського організму [6, с. 8]. Одночасно душа формує свій «своєрідний організм», в якому перебуває, і оживляє людський зародок від першого моменту зачаття [6, с. 4]. Вона для цього використовує матеріальні енергії в матеріальному світі [6, с. 41].

Найбільша таємниця душі у тому, що вона через народження іншої може повторитися, відтворитися у цілості й не один раз [6, с. 25]. «... зародкова душа не є частиною батьківської душі, але батьківська душа способом, подібним до божого творення, повторяє себе в зародковій формі, коли витворює зародкову клітину» [4, с. 180А]. Душа як «природа», витворюючи насінневі клітини, редулює себе. Трансцендентним народженням душа повторює свою природу, регенерується в цілості, нічого при цьому не втрачаючи. Такий процес у матеріальному світі неможливий [6, с. 25].

Отже, у підсумку дослідження теорії еволюції Костельник дійшов висновку, що душа чи життєвий принцип є тією силою, яка в історії земного життя витворила всі роди органічного світу, а після появи людини витворює органічні форми та різні варіанти одного типу. Тезу Геккеля («онтогенеза це повторення, рекапітуляція філогенези») філософ застосував у своїй теорії. «Онтогенеза» – розвиток одного органічного ества із зародкової клітини. «Філогенеза» – це розвиток цілого роду, як органічного типу. Костельник проводив аналогії: «онтогенеза відбувається способом прозябання», подібно і філогенез відбувається способом прозябання. «Як в онтогенезі витворюються органи в такому порядку, що веде до витворення цілого викінченого організму, аналогічно в філогенезі витворювалися такі типи в такому порядку, що вів до викінчення остаточного образу органічного світа» [12, с. 269]. «Один рід розвинувся з другого не незамітними, повільними змінами, як уявляв собі це Дарвін, але наглими варіантами» [12, с. 269].

В уявленнях Костельника світ це – безконечна загадка. «Творець світу планово «затер за собою сліди», бо хотів, щоб ми жили оточені самими тайнами» [4, с. 286]. Людське призначення – шукати Бога, «квінтесенцію життя–буття», свободно творячи своє життя, наближатись до Творця.

Костельникова теорія про походження людини визначає панівне становище людини на Землі. Людина стала завершальною найдосконалішою ланкою в еволюції органічного світу. Вона є образом і подобою Творця зі свободною волею і прагненням до досконалості Бога.

Список використаних джерел

1. Гірник О. Архів Гавриїла та Елеонори Костельників // Ultra posse. Вибрані твори. – Ужгород: Гражда, 2008. – С.352–396.
2. Кашуба М. Гавриїл Костельник: філософські погляди / М. Кашуба, І. Мірчук. – Дрогобич: Вимір, 2002. – 140 с.
3. Костельник Г. Атеїст / Г. Костельник – (Рукопис). – 1943. – 112 с.
4. Костельник Г. Віра в Бога. (Рукопис) / Г. Костельник. – 16.03.1942. – 293 с.
5. Костельник Г. Генеза жіночого й мужського полу / Г. Костельник. – Львів: [б.в.], 1933. – 30 с.
6. Костельник Г. Зародкова душа / Г. Костельник. – Львів: Б.в., 1931. – 48 с.
7. Костельник Г. Ідеальна людина. (Рукопис) / Г. Костельник. – 1945. – 75 с.
8. Костельник Г. Квіти на престолі / Костельник Г. // Ultra posse. Вибрані твори. – Ужгород: Гражда, 2008. – С.299–351.
9. Костельник Г. Людина в природі. Її становище і походження на основі теорії прозябання / Г. Костельник – (Рукопис). – С.1–17, 59–64, 102–104.
10. Костельник Г. Матерія і дух / Г. Костельник. – Львів: Б.в., 1934. – 14 с.
11. Костельник Г. Пісня Богів / Г. Костельник. – Львів: Добра книжка, 1922. – 205 с.
12. Костельник Г. Становище і походження людини на основі теорії прозябання / Г. Костельник // Нива. – 1934. – Ч.5. – С.181–185; Ч.6–7. – С.213–223; Ч.8. – С.267–271.
13. Петрук Я. Дуалізм людської сутності у філософській концепції Гавриїла Костельника // Проблеми гуманітарних наук. – Дрогобич, 2004. – Вип.13. – С.109–119.
14. Раковський І. Наша земля, її утворення, будова й минувшина. – Львів, 1925. – 149 с.
15. Тамаш Ю. Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу / Ю. Тамаш. – Нови Сад: Руске слово, 1986. – 322 с.
16. Папа Римський визнав теорію еволюції і «Великий вибух» // Дзеркало тижня. – 28 жовтня 2014 [Електронний ресурс]. – http://dt.ua/WORLD/papa-rimskiy-viznav-teoriyu-evolyuciyi-i-velikiy-vibuh-155100_.html

References

1. Giryk O. Arkhiv Gavryyila ta Eleonory Kostelnykiv // Ultra posse. Vybrani tvory. – Uzhgorod: Grazhda, 2008. – S.352–396.
2. Kashuba M. Gavryyil Kostelnyk: filosofski poglyady / M. Kashuba, I. Mirchuk. – Drogobych: Vymir, 2002. – 140 s.
3. Kostelnyk G. Ateyst / G. Kostelnyk – (Rukopys). – 1943. – 112 s.
4. Kostelnyk G. Vira v Boga. (Rukopys) / G. Kostelnyk. – 16.03.1942. – 293 s.
5. Kostelnyk G. Geneza zhinochogo j muzheskogo polu / G. Kostelnyk. – Lviv: [b.v.], 1933. – 30 s.
6. Kostelnyk G. Zorodkova dusha / G. Kostelnyk. – Lviv: B.v., 1931. – 48 s.
7. Kostelnyk G. Idealna lyudyna. (Rukopys) / G. Kostelnyk. – 1945. – 75 s.
8. Kostelnyk G. Kvity na prestoli / Kostelnyk G. // Ultra posse. Vybrani tvory. – Uzhgorod: Grazhda, 2008. – S.299–351.
9. Kostelnyk G. Lyudyna v pryrodі. Yiyi stanovyshe i pohodzhennya na osnovi teoriyi prozyabannya / G. Kostelnyk – (Rukopys). – S.1–17, 59–64, 102–104.
10. Kostelnyk G. Materiya i dux / G. Kostelnyk. – Lviv: B.v., 1934. – 14 s.
11. Kostelnyk G. Pisnya Bogovi / G. Kostelnyk. – Lviv: Dobra knyzhka, 1922. – 205 s.
12. Kostelnyk G. Stanovyshe i pohodzhennya lyudyny na osnovi teoriyi prozyabannya / G. Kostelnyk // Nyva. – 1934. – Ch.5. – S.181–185; Ch.6–7. – S.213–223; Ch.8. – S.267–271.
13. Petruk Ya. Dualizm lyudskoyi sutnosti u filosofskij koncepciyi Gavryyila Kostelnyka // Problemy gumanitarnykh nauk. – Drogobych, 2004. – Vyp.13. – S.109–119.
14. Rakovskiy I. Nasha zemlya, yiyi utvorennya, budova j mynuvshyna. – L'viv, 1925. – 149 s.
15. Tamash Yu. Gavryyil Kostelnyk medzy doktrynu y pryrodu / Yu. Tamash. – Novy Sad: Ruske slovo, 1986. – 322 s.
16. Papa Rymskiy viznav teoriyu evolyuciyi i «Velykyj vybuh» // Dzerkalo tyzhnya. – 28 zhovtnya 2014 [Elektronnyj resurs]. – http://dt.ua/WORLD/papa-rimskiy-viznav-teoriyu-evolyuciyi-i-velikiy-vibuh-155100_.html

Petruk Ya. V., teacher philosophy, Evening Secondary School №28 Lviv (Ukraine, Lviv), yaryna.petruk@gmail.com

*Одна тинь свободи людину підносить...
Т. Г. Шевченко*

Genesis and status of man in the views of Gabriel Kostelnyk

Published works and manuscripts of Ukrainian philosopher Gabor Kostelnyk (1886–1948) are analysed in order to present his understanding of the origin and status of human beings in the world. In his philosophical concept, God is the creator of all things, of the world and the man. Rejecting the «natural selection», Kostelnyk believed that everything developed by a clear plan, which was implemented by means of internal energy of objects of material and organic world. Philosopher argued that all organic creations have individual souls, peculiar energy. Only the first souls of human and other beings were created by God, all the next souls appeared due to the possibility of its own reproduction. Kostelnyk proposed his own theory of evolution, namely the theory of «prozubanyay» (i.e. germination), which combined the idea of creation and evolution. He described the idea that evolution of organic species is similar to the process of ontogenetic development, i.e. from a germ cell to a developed body. Philosopher suggested that some species of the organic world had evolutionary possibilities to produce higher generations, while others were in the forms of its initial kind. Kostelnyk's theory of human genesis defines the dominant position of man on Earth. Man was the final evolutionary phase of God's plan, created in the image and likeness of God.

Keywords: Kostelnyk, the genesis of man, the soul, the theory of evolution.

Петрук Я. В., учитель философии, ВСОШ №28 г. Львова (Украина, Львов), yaryna.petruk@gmail.com

Происхождение и положение человека во взглядах Гавриила Костельника

Проанализированы опубликованные и рукописные труды украинского философа Гавриила Костельника (1886–1948) с целью представить понимание им проблемы происхождения и положения человека в мире. В его философской концепции Бог – Творец всего, мира и человека. Отбрасывая «естественный отбор», Костельник считал, что все развивалось за четким планом, который реализовывался с помощью внутренних энергий объектов как материального, так и органического мира. Философ утверждал, что все органические творения имеют индивидуальные души, своеобразные энергии. Лишь первые души людей и других существ созданы Богом, а следующие – из возможности собственного воссоздания. Костельник предлагал свою теорию эволюции – теорию прозябания (прорастание), в которой соединил идею создания и эволюции. Он сформулировал такой образ эволюции органических родов, который является аналогичным к онтогенетическому процессу организма: от зародышевой клетки к развитому организму. Философ допускал, что отдельные роды органического мира владели «эволюционными завязками», которые имели возможности породить высшие роды, а другие оставались в формах своего рода. Костельникова теория о происхождении человека определяет господствующее положение человека на Земле. Человек был завершающей фазой эволюции в Божьем плане, созданный на образ и подобие Божье.

Ключевые слова: Костельник, происхождения человека, душа, теория эволюции.

* * *

УДК 141.5(477)

Савицька І. М.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії, Національний університет біоресурсів
і природокористування України (Україна, Київ),
Isavitskaya@gmail.com

Купрейчук Ж. А.,
студентка, Національний університет біоресурсів
і природокористування України (Україна, Київ),
Isavitskaya@gmail.com

Філософія свободи Т. Шевченка КРИЗЬ ПРИЗМУ СЬОГОДЕННЯ

Досліджено проблему свободи у творчості Т. Шевченка. Розглянуто розуміння свободи як передумови щастя і необхідної умови розкриття істинної природи людини. Дослідження полягає у аналізі множинності значень, які Шевченко вкладав у поняття «свобода», освітлення цілісної картини концепції свободи у творчості поета. Актуальна і сьогоденні проблема свободи, у творчості поета розглядається крізь призму таких типів свободи: фізичної, соціальної, національної моральної та духовної. Зазначається, що у філософських міркуваннях Т. Шевченка значна увага приділяється індивідуальному досвіду відстоювання власної духовної свободи, її плекання, її важливої ролі для формування вартісних людських якостей.

Ключові слова: свобода, свобода волі, ідентифікація, національна свідомість, зовнішня свобода, внутрішня свобода, відповідальність, гідність, моральність.

На зламі історичних та ідеологічних епох, політичної кризи, якою ознаменувався початок ХХІ століття, ідеї свободи, прав людини, формування громадянського суспільства, в незалежній Україні отримали нового звучання. Особливістю сучасного етапу в розвитку концепції громадянського суспільства є визнання пріоритетною національної ідеї, побудованої на солідарності громадян, їхній здатності діяти в інтересах загальної мети, заради майбутнього. Саме тому, проблеми свободи, національної самосвідомості, протесту волелюбного українського народу, релігійної віри, моралі, які завжди перебували в центрі уваги великого поета, є актуальними і сьогодні. Тарас Шевченко у своїй творчості виразив не лише глибини власної індивідуальності, втілив не тільки образ своєї нації, свого народу та обличчя своєї епохи, а й ширший погляд на світ у поняттях, що набули значення загальнолюдських і вічних. У його творах представлений широкий спектр моральних і духовних цінностей, універсальних категорій буття, найважливішою з яких є феномен свободи, який є універсальним виміром людської сутності.

Творчість великого Кобзаря, була завжди в центрі уваги багатьох його співвітчизників та однодумців, серед яких: М. Гулак, М. Костомаров, П. Куліш, на ідеях Т. Шевченка виховувались видатні українські письменники і громадсько-політичні діячі серед яких М. Драгоманов, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, Л. Українка, І. Франко та інші. Певні аспекти проблеми свободи людини в творчості Шевченка привернули увагу провідних письменників та вчених: О. Гончара, І. Дзюби, Є. Маланюка, М. Рильського, С. Смоль-Стоцького, Є. Шаблівського та ін. Серед сучасних вітчизняних дослідників філософської спадщини Шевченка значним внеском є наукові розвідки – Ю. Барабаша, І. Гузар, В. Дубініна, О. Забужко, Н. Мозгової, О. Кульчицького, П. Кральною, О. Поцюрка, В. Потульніцького, А. Шкрабалюк та інших дослідників.

Метою статті є дослідження проблеми свободи у філософській спадщині Т. Шевченка та її подальшого впливу на процес формування української нації, державотворення тощо, зокрема, і в умовах сьогодення.

Особливе місце української нації серед інших націй світу, уявлення про її своєрідність, ментальну специфіку, національний колорит багато в чому визначаються творчістю Тараса Шевченка. Для Шевченка життя, в його найвищому сенсі, ґрунтується на досягненні людиною свободи, що визначається ним як найважливішим чинником існування людини, передумовою щастя і необхідною умовою розкриття істинної природи самої людини. Усі основні поетичні твори Т. Шевченка – «Щоденник», «Гайдаки», «Слепая», «Розрита могила», «Сон», «Кавказ», «Єретик», «І мертвим і живим...» – опінують Свободу людини. Причому, Свобода, Воля постають із рядків Кобзаря як цілком природні та законні риси людського життя-буття. Питання, які підіймав у своїй творчості поет, не втратили своєї актуальності й сьогодні, коли сучасне суспільство, долаючи проблеми та перешкоди, намагається трансформуватися та модернізуватися. Свобода у Шевченка – це сукупність трьох взаємозалежних складових: екзистенційної свободи, свободи волевиявлення і свободи духу –